

**Oponentský posudek k disertační práci Mgr. Bc. Petera Bučka
„Kulty uhorských svätcov z 11. storočia“**

Předkládaná disertační práce představuje zajímavý a ambiciózní projekt, který si klade za cíl analyzovat kulty světců rozšířené v Uherském království. Časový údaj uvedený v názvu práce je nutno chápat jen jako velmi vágní vymezení, neboť práce v analýze kultů rozhodně 11. století přesahuje, nejedná se ani pouze o světce v 11. století svatořečené (u některých postav navíc zcela schází doklady o regulovaném či aspoň písemně fixovaném kultu) a objekty práce doplňují i osoby králů Šalamouna a Ladislava, kteří v 11. století teprve žili (a jejich kult se rozvíjel spíše až v letech následujících).

Práce je strukturovaná logicky – po vstupních kapitolách následují jednotlivé oddíly věnované zvoleným hagiografickým figurám, které jsou rovněž uspořádány vcelku podobně: práce nás v každém oddíle seznamuje s životními okolnostmi světců, aby následně rozebrala dostupné hagiografické texty (či texty těchto charakteristik dle mínění autora nabývajících) a poté se věnovala kultu, obvykle s odlišením některých regionů uherského království, kde přirozeně šíření a vývoj kultu nabývaly specifických charakteristik. Občas – i když ne vždy – se snaží autor charakterizovat i šíření kultů mimo území středověkých Uher (pokud zásadním důvodem je nerozšíření zmíněných kultů mimo uherské území, nebývá to pohříchu nijak důrazně konstatováno).

Práce svou formální a stylovou složkou vcelku splňuje očekávatelné nároky. Je vybavena přiměřeným vědeckým aparátem, včetně několika zajímavých map a po technické stránce tedy není co vytýkat, s výjimkou lpení na plných citacích v každé poznámce i v případě děl opakovaně citovaných – poznámkový aparát je tak neúměrně zbytečný grafickým balastem. Lze též konstatovat vcelku dobré zvládnutí odborného stylu, v němž se autor pohybuje s jistotou.¹ Přesto poněkud zaráží tvaroslovné chyby, které se v textu objevují až překvapivě mnohočetně (zejména záměny genitivních a lokálových, někdy též dativních tvarů). Občas je znát až nesmyslně nesprávně nadbytečné používání interpunkce v souvětích i jednoduchých větách. Práce také obsahuje řadu zřejmých chyb a typografických nedostatků (sekundárně vytvářejících další chyby skladebné, stylistické a obsahové), které po mém soudu poněkud převyšují míru únosnosti i u tohoto typu "šedé" literatury, která nepodléhá běžným redakčním úpravám. Objevují se i formulační nejasnosti, jako konstatování, že světci se objevují „hoci zatiaľ bez ideového pozadia“ (s. 108) nebo „zmienky o kráľovi Artušovi, ešte bez folklórneho či literárneho nánosu“ (s. 60). Při důkladném zamýšlení takovéto formulace nedávají smysl a jsou spíše důsledkem nepromyšleného vyjádření, které by snad odstranilo opakované pročtení. Celkově se tedy jeví, že práci scházelo ještě jedno závěrečné podrobnější autorské čtení a snad alespoň neformálně provedená korektura třetí osobou. Nadto je třeba upozornit na autorovo velmi nejisté zacházení s maďarskými jmény a pojmy: Opakovaně tak komolí jméno editora Szentpéteryho, u jména Álmoš užívá po mém soudu jinde se neobjevující tvar „Almoš“, další podobné omyly jsou např. tvary „Nemétujvár“ (s. 102) či už zřejmě i s překlady zaznamenaný „Zselicsentzjakab“ (s. 98).

Heuristice práce není mnoho co vytýkat. Autor shromáždil všechny relevantní prameny jak přímo, tak nepřímo se vyjadřující o světcích spojených s raně a vrcholně středověkým uherským královstvím, provedl jejich zběžné představení, včetně edičních a překladových prací, jakož i zevrubnou kritiku. Snad jen lze podotknout, že mezi edičním výčtem úplně schází maďarské překlady, které by i při uvážení jazykové bariéry bylo záhodno alespoň zmínit jako poměrně zásadní příspěvek k edičním počínům týkajícím se legend. Celkově v práci hrají výrazně upozaděnou roli právě zdroje maďarskojazyčné (i co

¹ Autor posudku připouští, že slovenská stylistika mu není vlastní, následující komentáře je tedy třeba chápat jako optiku pohledu Čecha na slovenský odborný text.

se sekundární literatury týče) – což lze rámcově chápat, ale s ohledem na téma se nejedná o příliš šťastnou okolnost. Jedná se po mém soudu i o problém, který se sekundárně projevuje v některých analytických částech práce.

Jádro práce zahajuje autor disertace kapitolkou věnovanou předmaďarskému vývoji a kontinuitě křesťanství v Uhrách. Jedná se o problém poměrně ožehavý. Autor práce se nicméně jasně staví spíše na stranu zastánců existující kontinuity. V konfrontaci se skutečným stavem důkazů možná až příliš jasně a optimisticky. V rámci celého textu bude zdůrazňována především velkomoravská kontinuita – kterou navíc autor předpokládá i pro oblasti, kde slovanský živel v průběhu středověku postupně vymizel. Tento problém by snesl větší rozklad i v konfrontaci s faktem, že řada počínů uherských panovníků, která sám autor v duchu výše řečených teorií pokládá za „obnovení“ je v hagiografických textech – jež jsou hlavním zdrojem práce – popisována prostě jako založení. A hagiografie také většinou spíše zdůrazňují právě čistý zlom, přechod od pohanského, bezbožného národa (jímž jsou sice v praxi míněni především etničtí Maďaři, ale kontrarnativ tu nacházíme jen málo, pokud vůbec) ke křesťanskému lidu. Za všechny příklady možno zmínit především otázku existence velkomoravské kaple sv. Jiří na veszprémském hradě. Jako doklad její starobylosti je považován především popis legendy o sv. Imrichovi, který hovoří o velmi staré kapli (s. 140). Potíž je v tom, že ta se takovou mohla jevit autorovi legendy z konce 11. století (či jejímu interpolátorovi) a ne samotnému Imrichovi.

Prvním „světcem“, kterému se autor věnuje, je poněkud překvapivě král Svatopluk. V návaznosti na práci, které osobě velkomoravského panovníka věnoval především Martin Homza, dešifruje autor disertace jeho postavu jako v podstatě plnokrevného světce. Hlavním domněle hagiografickým narativem tu je jednak Kosmovo líčení konce Svatoplukovy vlády a poté řada pramenů jihoslovanského původu, které cíleně pracují se Svatoplukovou zakladatelskou rolí. Text se soustředí na hledání paralel a „komplementarit“ jednotlivých od sebe jinak poměrně vzdálených narativů. Bohužel právě tato část textu nepůsobí příliš přesvědčivě: např. na s. 41 uvedená paralela dukljanské a uherské kroniky není nezajímavá, ale nabízí se otázka, proč by autor využil při konstruování narativu právě jednu zmíněnou scénu (navíc neúplnou, doplněnou pak z jiného pramene) a nikoliv nějaké další.

Celkově vzato je hlavním metodologickým problémem celé kapitoly vnucující se otázka, zda lze ve Svatoplukově případě hovořit přímo o kultu. Tradice (polo)mytického panovníka-zakladatele nevyžaduje přece nutně jeho svatořečení. Z doložených náznaků se po mém soudu nejeví, že by byl Svatopluk sám přímo ctěn jako světec. Existence možného modelu k imitování (pokání a odchod do kláštera) také není sám o sobě nezbytně důvodem považovat danou postavu za svatou. Je také otázka, jestli odchod panovníka ve vysokém věku do kláštera, zmíněný v řadě jiných příběhů, lze automaticky chápat jako paralelu ke Svatoplukově příběhu – jednalo se o jev pragmaticky v životě středověké populace asi běžný (až na s. 57 připouští autor existenci obecných archetypů v hrdinských příbězích – podobnosti se Svatoplukovým příběhem tak mohou vznikat zcela nezamýšleně). Vzhledem k poměrně pozdnímu dochování svatoplukovské „legendy“ je na místě i otázka, jestli se pověst nevytvořila obráceně – tedy podle vzoru příběhů jiných podobně postupujících panovníků. Práci tu schází srovnání s jinými případy vytváření panovnických tradic, které obsahují řadu podobných motivů (např. autorem často zmiňované „*rex otiosus*“ – jenž interpretuje jako krále, který se stáhl z výkonu moci – i za pomoci nadpřirozených prvků (motiv, který v českých dějinách reprezentují „blaničtí rytíři“) –, přičemž obsahuje jasný náznak toho, že se v budoucnu zase může vrátit a přinést s sebou zpět svůj zlatý věk). Nabízí se tu ke srovnání např. řada motivů, které rozebíral ve své práci „Živá minulost“ František Graus – tu bohužel autor nereфлекtuje. Mnohé z těchto příběhů totiž vůbec neobsahují klasické hagiografické motivy a ani nezaložily tradici skutečné svatosti. Svatoplukův případ daleko více zapadá spíše do těchto schémat než do očekávatelných hagiografických klišé. Pokud by navíc byla pověst o Svatoplukově úmrtí v klášteře založená na pravdě a Svatopluk uctíván jako světec, jeho ostatky by musely fungovat jako

relikvie (bez toho by jako světec neměl smysl) a není jasné, proč bychom tak o nich neměli naprosto žádnou zprávu.

„Regulárními“ světci pak už ovšem jsou svatí Svorad a Benedikt, kterým věnuje autor druhou popisnou část své práce. K analýze jejich legendy a kultu není z kritického hlediska mnoho co dodat. Autor zde osvědčil své schopnosti v plné míře. Cenné jsou úvahy o šíření kultu - např. poměrně přesvědčivě doložená teze, že polský a slezský kult sv. Svorada putoval přes Moravu.

Obecně prosazovaná teze o starším původu kultu Svorada a Benedikta (před často udávaným hromadným svatořečením roku 1083) se na základě shromážděných indicií také jeví jako pravděpodobná. Ovšem mechanická návaznost některých souvisejících aktů, kterou občas (např. s. 101) text předpokládá, rozhodně neodpovídá doloženým praktikám raně středověkých kultů (existence relikvií, či označování dotyčného jako světce v konkrétním textu nemusí být jasným dokladem, že proběhl oficiální akt svatořečení, ať už na lokální či "státní" úrovni.

Bohužel nemalou částí analýzy je také snaha o rozvíjení poměrně násilné teze Martina Homzy. Tvrzení "Maurus v legendě orámoval Svoradov životný příběh svätoplukovskými motívmi. Dnes nie je možné zistiť, aké pasáže by sa mohli týkať Svätopluka a aké priamo Svorada. Nevieme ani aké presne mohli byť Maurove zámery v tomto smere." (s. 73) působí bohužel jako zcela volná fabulace bez jasného rámce a jde spíše o snahu volně propojit pouhou teorii s jinou teorií, aniž by pro to už byl nyní jediný, byť nepřímý doklad. Až později autor konkretizuje (s. 101), jaké teze Martina Homzy v této chvíli přebírá. Je zde ovšem třeba poznamenat, že se v obou případech jedná o teorie jen velmi obtížně prokazatelné. Pokud by skutečně Maur z Pětikostelí stál o oživení Svatoplukova odkazu, sotva by toho dosáhl velmi nezřetelnými, a i pohledem moderního badatele obtížně dokazatelnými paralelami, resp. "komplementaritou". Autor by rozhodně nemohl počítat, že tak subtilní náznaky v jeho čtenářích zanechají žádaný efekt. Navíc fakt, že text o Svoradovi přináší informace o pokání, které naopak schází v mytickém příběhu o Svatoplukovi, především nedává smysl z hlediska chronologie – Maur by musel doplňovat příběh, jehož faktickou písemnou fixaci známe jen díky Kosmovi, který psal o půl století později.

Nejen v kapitole týkající se Svorada a Benedikta pak autor začasť vychází z premisy existence nitranského knížectví jako sevřeného celku s vlastní politickou identitou (svatí jsou pak chápáni jako jeho či její reprezentanti (s. 68) a vedlejší, brzy však hlavní, linie Arpádovců jako zdejší dědičná vláda). Je otázka, nakolik by projekt svatořečení coby propagace nitranské politické entity měl smysl v době, kdy jeden z "nitranských" Arpádovců (Béla I.) seděl na uherském trůně – jak autor předpokládá. Správná je určitě úvaha, že šlo spíše o lokální iniciativu (ta ale nemusela být založená na konkrétní "zemské" identitě), která se teprve postupně prosazovala na celouherské úrovni. Z toho vyplývá i jistá míra pochyb, jestli mohli tito lokální svatí podporovat idoneitas místní větve Arpádovců k vládě v celých Uhrách (jak tvrdí autor na s. 73). Pokud by tomu tak bylo, pak by Béla I. už určitě prosadil obřad svatořečení, který by měl v nějakém smyslu platnost pro celé království. Vztah nitranských Arpádovců k lokálním kultům je na druhou stranu velmi dobrý doklad o vytváření či posilování lokální identity, ale je otázka, nakolik tato teorie sama o sobě opravňuje hledání jejich kořenů v "nitranských", "velkomoravských" nebo dokonce "slovenských" časech a kruzích (k čemuž se ještě vyjádřím souhrnně). Pokud by pak například tato identita měla takové pevné kořeny (a nitranští Arpádovci ji spíše udržovali, než vytvářeli), nerozpustila by se tak rychle (a beze stop) v momentě, kdy se nitranská knížata definitivně ujala vlády nad zemí a jejich úřad *via facti* vymizel.

Na analýzu kultu obou světců navazuje kapitola věnovaná autorovi jejich legendy, jehož postava pak v Uhrách nabyla jistých hagiografických rysů (ačkoliv paradoxně byla jen autorem legendy, sekundárně poté vystupujícím v jiné hagiografii či hagiografiích). Také zde lze říci, že v konzervativně pojatých

částech práce autor nijak neselhává. Poznámky o životě svatého Maura, a především jeho příslušnosti k zoborskému klášteru také lze označit za důležité a nápadité. Ovšem je třeba si uvědomit, že se opět jedná pouze o teorie, jejichž přímý doklad schází. A např. argument o řečové bariéře (s. 89), která by působila mezi Maurem a Benediktem, kdyby oba nebyli Slované (mohli ale oba pocházet z jiné a sice stejné země?) v latinskojazyčné církvi není příliš přesvědčivý. Práce se také dopouští jistých hyperbol, které nelze při nejlepší vůli přijmout jako odůvodněné: "Belo mohol v tejto záležitosti jednať práve s biskupom Mauro, ktorý bol vtedy zrejme jediným žijúcim svedkom udalosti" (s. 98) je tvrzení, které je samo o sobě silně nepravděpodobné.

Za jistý technický nedostatek je třeba v této souvislosti také považovat fakt, že práce má sklony k opakování sdělených tezí – tak se některé detaily a teorie týkající se buď Svorada a Benedikta nebo Maura dočítáme dvakrát – v obou kapitolách jim věnovaných. Kontrastuje to zejména ve srovnání s posléze velmi kratičkou podkapitolou věnovanou faktickému kultu biskupa Maura, která by s ohledem na zaměření práce měla tvořit jádro autorova zkoumání v kapitole věnované nominálně primárně jemu (fakticky však z velké části jeho hagiografickému dílu).

Všechny tři kapitoly věnované primárně kontinuitě velkomoravských tradic a na ně navazující politické identity nitranské oblasti pak obsahují po mém soudu nejvážnější problém: přílišné spoléhání se na některé trendy v historiografickém bádání, které oba výše zmíněné trendy vnímají s neskrývaným a občas po mém soudu poněkud naivním optimismem. Práce vychází právě z těchto textů a občas bohužel i daných metod. Tak se např. u zmiňované otázky kontinuity a vzniku Zoborského kláštera (s. 53 a 89) důkazy mají tendenci točit v kruzích (vztah Hont-Pazmányovců s klášterem jako doklad pro starší vznik kláštera a spojitost s klášterem obráceně jako doklad pro slovanskost rodu). Rozhodně totiž nelze hovořit o tom, že by relace o založení zoborského kláštera byla "všeobecně považována za autentickou" (názorů, které její obsahovou správnost zpochybňují je naopak celá řada).

Podobně existují názory, které původ Hont-Pazmányovského rodu či rodů ve shodu s informacemi kronik považují za příchod německou rytířskou elitu – autor se jimi prakticky nezabývá. Lingvistické argumenty, kterými se snaží propojit Mojžírovce a Poznanovce (starší teorie, tlumočená a doplňovaná na s. 91) bohužel nepředstavují o mnoho víc než neověřitelné hypotézy, které bohužel reálný stav poznání příliš neposouvají. Podobně o příslušnosti svatého Maura k rodu Poznanovců bohužel neexistuje silnější argument, než "spojení známého" (Maur mohl stejně snadno být ve své době příchodím z jiného kraje či země; v Nitře mohly existovat jiné významné rody, z nichž pocházel atd.). Takto postavený argument rozhodně nelze v dalším textu glosovat jako "podle všeho", natož na jeho základě pokračovat v dalších teoretických vývodech, které nelze opřít o jediný pramen.

Autor hledá po mém soudu doklady kontinuity identity i v místech, kde to lze ospravedlnit jen velmi těžko. Např. není příliš jasné, proč by právě titulatura po starořímské Panonii, užívaná uherskými králi, měla jakkoliv souviset právě s Velkou Moravou. Optimismus čerpaný ze současného dominantního diskursu slovenské literatury (zaštitěného především rozsáhlou a výmluvnou prací Jána Steinhübelu „Nitrianske kniežatstvo“) pak překrývá i základní pragmatické otázky, zda lze hovořit o "nitranských" elitách, když jejich politická ideologie stavěla na "velkomoravském" panovníkovi. Celá idea "nitranské" identity se třítí o její naprostou nepřítomnost v pramenech (neprojevila se ani v momentě, kdy se "nitranská" větev Arpádovců prosadila na uherský trůn). Tato kritika Steinhübelovy práce se objevuje v textech maďarských historiků (na jejichž relativní absenci jsme upozorňovali výše), ale i v dalších pracích např. Davida Kalhouse. Nejbližší nějakému protiargumentu je bohužel jen poměrně vágní formulace „gens nostra“ uvedená v Maurově legendě (s. 72), jejíž interpretace se ale zakládá na výše uvedeném předpokladu, že Maur byl členem nitranské elity.

Autor se po mém soudu právě místy až příliš nekriticky přidržuje tezí Jána Steinhübela, a to i tam, kde se rozhodně nedá hovořit o tom, že by jeho teorie představovaly obecně přijatý mainstream. Výsledkem pak je, že se řada tezí v práci jeví výrazně samozřejmější, než by tomu bylo, pokud by byly konzultovány i alternativní názory (autor je často alespoň připouští). Nelze samozřejmě přehlédnout fakt, že Steinhübela práce představuje nejucelenější pojetí raně středověkých dějin dnešního Slovenska, které navíc obsahuje poměrně bohatý vhled do starší literatury, ale co se vlastních tezí týče, prošla nemalou kritikou, kterou by bylo záhodno reflektovat, pokud ji využíváme jako tak klíčový zdroj pro práci.

Delikátním problémem souvisejícím s výše uvedenými pochybami je i použití termínu „Slovák“ v kontextech, kde schází odpovídající pojem v dobových pramenech – tedy už pro 11. století (např. s. 64 a 89) a dokonce i pro století 9. (s. 94). S tím souvisí i výrazná výhrada proti popisu situace v 9. století jako jakousi expanzi nitranských Slovanů, když prameny nabízejí spíše obraz člena elity, který nanejvýš s úzkou skupinkou nejbližších opouští svoje původní sídlo, aby hledal nové „šťěstí“ jinde.

Po těchto metodicky a analyticky odvážnějších kapitolách následují čtyři poměrně konzervativně pojaté a – snad i v důsledku toho – překvapivě poměrně krátké kapitoly věnované třem světcům arpádovské krve a sv. Gerhardovi (Gellértovi). Autor tu – podobně jako výše – osvědčuje přesvědčivou práci s prameny, zvládnutí odborného stylu, přehled o literatuře (z maďarské alespoň té, která je prezentována ve světových jazycích) a věcnou kritiku jak pramenů, tak sekundární literatury. V kontextu těchto takto hromadně posouzených kapitol se práce snad jen poněkud málo věnuje podrobnějšímu zaměření na oblasti dnešního Slovenska – zejména u kostelů vybavených bohatou ikonografickou připomínkou hagiografie sv. Ladislava tato část analýzy schází velmi citelně.

Z novátorských a občas opět odvážnějších tezí je nutno se pozastavit nad předpokladem existence dalmatské verze legendy o svatém Štěpánovi, která se nějakým způsobem propjala do dochované Uhersko-polské kroniky, což je názor, který si jistě zaslouží další zkoumání. O něco hůře pak ale lze dokázat tvrzení, že v příběhu o sv. Imrichovi se vyskytovala chorvatská stopa, která měla sloužit propagaci či obhajobě vznikající uhersko-chorvatské unie. Problémem je, že pokud se nedochovala výslovná zmínka o původu Imrichovy nevěsty z Chorvatska, je jen těžko možné tuto tezi doložit. Nevyslovené náznaky v prameni (jak bylo zmíněno už výše) takový doklad nemohou poskytnout.

Po těchto vcelku věcně formulovaných kapitolách se autor snaží navázat na doklady o existenci lokálních kultů věnovaných osobě krále Šalamouna, sesazeného vládcy, který měl dožít – podle některých zdrojů – jako poustevník v Pule. Nabízené paralely s příběhem Svatopluka narážejí na podobné problémy, které byly zmíněny v jeho případě výše. Jinak se ale analýza kultu krále Šalamouna jeví jako uměřená a přes po mém soudu zbytečně sebevědomé konstatování o jasném důkazu se jeví jako poměrně logická i teorie o podpoře tohoto kultu ze strany osob a institucí spojených s Šalamounovou rodinou, zejména tedy jeho bratrem Davidem a klášteřem Tihany.

Závěrem je tedy možné konstatovat, že autor práce prokázal nemálo schopností a talentu, které by za normálních okolností plně postačovaly k souhlasu s obhájením doktorské práce. Celkový obrázek po technické stránce dosti kalí nedotažená závěrečná úprava, která práci na mnoha místech dosti poškozují, naštěstí většinou ne k nesrozumitelnosti (i když fráze typu „Historický výskum Bosny je pre nedostatok prameňov takmer nemožné rekonštruovať.“ (s. 33) vyžadují nemálo zamyšlení čtenáře, kde by se pravděpodobná chyba mohla skrývat).

Větším problémem je často zmíněná výhrada metodologická. Práce se ocitá dost často ve vleku slepé důvěry tezí Jána Steinhübela a Martina Homzy, které už vyvolaly nejednu kritickou reakci. Tyto kritiky jsou sice do jisté míry zmiňovány, ale pevné přesvědčení autora práce příliš nezvklaly (některé zásadní ale schází, podobně jako celkově oproti autorovi a jeho vzorům alternativní pohled na problematiku ze

strany maďarských autorů – v práci je citován jediný text Gyuly Kristóa, minimalistická je také práce s texty György Görffyho; naprosto pak schází reflexe textu věnovaného uherské christianizaci v notoricky známé – a jazykově navíc plně přístupné – kolektivní monografii Nory Berend, nemluvě o její poslední spoluautorské syntéze raně a vrcholně středověkých dějin střední Evropy).

Výše zmíněná narážka, podle níž autor disertační práce přejímá bez větší kritičnosti nejen faktické závěry, ale bohužel občas i metody některých autorů, má bohužel rovněž svůj praktický dopad. Práce na některých místech praktikuje jakési vršení konstrukcí, kterým se bohužel vyznačují některé Steinhübelovy práce: teorie jsou postavené na teoriích, jejichž závěry jsou o několik stránek dále prezentovány jako "hotová" věc, aniž by autor připustil, že se jedná o konstrukci, která si vyžádá přinejmenším rámcové přezkoumání. Může tak dojít k praktickému budování řetězů teorií, které se zborčí jediným kontraargumentem, který bohužel není příliš zatěžko hledat. Prostým „jiným pohledem na věc“ se tak vytvářejí úplně odlišné interpretace a zcela odlišné obrazy dějin. Do jisté míry je takový přístup jistě zdravý, ale je třeba, aby přinejmenším rámcově nevybíhal příliš z obrazu, které poskytují primárně prameny, aniž by bylo třeba je interpretovat příliš fantasticky.

Že je autor na druhé straně schopen kritického přístupu i k zavedenějším tezím některých jeho zdrojů a vzorů, demonstruje např. zamyšlením nad poměrně silně hájenou tezí Martina Homzy, který na základě Uherko-polské kroniky předpokládá existenci (další?) manželky knížete Gejzy Adelajdy. Autor práce přesvědčivě dokládá, že tradice tohoto jména mohla do Uher putovat po zcela jiné trajektorii a nemusela se vůbec zakládat na pravdě (s. 131-132).

Celkově je tedy poměrně obtížné říci, nakolik závěry autora disertační práce ovlivnila nedostatečná šíře obeznámení s další literaturou – což lze chápat jako objektivní chybu – a nakolik šlo o vědomé a kritické příklonění se k závěrům autorů, jejichž teze lze dosud přinejmenším označit za neusazené, často však za hojně odmítané. Autor by měl tento svůj přístup objasnit (a obhájit), což bude z mého pohledu klíčový bod obhajoby. Dovolím si tedy uzavřít svůj posudek konstatováním, že **pokud** se komise usnese, že je přístup autora disertační práce k tématu dán především kritickým příklonem k – z pohledu autora posudku – méně ortodoxním a časté kritice podrobeným tezím a názorům badatelů, o jejichž erudici ovšem není pochyb, jsem ochoten souhlasit s hodnocením „**prospěl**“.